

УКРАЇНСЬКЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ТРЕТЕЙСЬКОГО РОЗГЛЯДУ СПОРІВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ

Зубчевська Є. В.

*Юридична фірма «Дім права»
м. Київ, Україна*

У статті розглядається нормативно-правова база, що регулює діяльність внутрішніх третейських судів на території України. Здійснено аналіз відповідних законодавчих змін у сфері третейського розгляду спорів, а також визначені причини, що їх зумовили. Внесено окремі пропозиції щодо вдосконалення діяльності внутрішніх третейських судів. Звертається увага на необхідності популяризації такого виду захисту, як третейський розгляд спорів.

Ключові слова: третейський суд, третейський розгляд спорів, законодавство у сфері третейського розгляду спорів.

Третейський розгляд являється одним із найдавніших способів вирішення спорів. Водночас складність і специфічність правової природи третейського суду обумовлює необхідність ґрунтовного дослідження даного правового інституту. В першу чергу це стосується питань визначення місця інституту третейського розгляду в системі права, напрямки удосконалення законодавства в даній сфері.

Проблематикою у сфері третейського розгляду достатньо різнопланово займалися такі вітчизняні та іноземні вчені, як: Барон Ю., Лур'є С., Каллістратов Р., Клеандров М., Виноградова Є., Волкова А., Скворцов О., Курочкін С., Винокурова Л., Притика Ю., Чупахін І., Мінгазов Л. та інші.

Аналіз законодавчої бази України, що застосовується у сфері внутрішнього третейського розгляду вказує, що вона має власні особливості, які відображають політичні та економічні зміни, що відбуваються всередині країни. Україна прагне йти шляхом якісного поліпшення правового поля, зокрема, у сфері торгівлі та комерції, що має потягнути за собою позитивні економічні зміни. Це зумовлює актуальність та науковий інтерес до теми розвитку законодавства у сфері третейського розгляду спорів, аналізу та вдосконалення окремих його положень.

Власне мета цієї наукової праці й полягає в аналізі чинного українського законодавства про третейський розгляд спорів, а також у виявленні окремих прогалин та недоліків, які слід вирішити та заповнити для забезпечення ефективної діяльності третейських судів та популяризації даного виду захисту порушених прав в Україні.

Тому предмет даного наукового дослідження не обмежується аналізом законодавчої бази та проблемами її розвитку у сфері внутрішніх третейських судів, але й стосується необхідності популяризації третейських судів, що розглядають господарські (торгові) спори.

Не секретом являється той факт, що третейський розгляд спорів являється одним із найуспішніших альтернативних способів вирішення правових конфліктів.

Ефективність такого інституту залежить здебільшого від рівня та якості законодавства в даній сфері та популяризації (визнання й довіри до третейських судів) відповідного способу вирішення спору. Так, на сьогоднішній день в Україні офіційно зареєстровано близько 500 третейських судів. Однак більшість з них фактично не працюють.

Значна, і найголовніше, якісна нормативна база може забезпечити розвиток третейського суду (арбітражу) як ефективного способу захисту громадянських прав, а також бути одним із ключових інструментів саморегулювання в юрисдикційній сфері [1, с. 3].

Аналізуючи Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10.05.2006 № 361/2006, яка є чинною на сьогоднішній день (далі - Концепція), актуальними питаннями для нашої держави є: розширення діяльності третейських судів, що в свою чергу зменшить навантаження на суди загальної юрисдикції. В даній Концепції йдеться про необхідність інформування громадськості про переваги третейського способу захисту прав порівняно з судовим механізмом, а також наголошується на тому, що звернення до державного суду бажано використовувати як винятковий спосіб врегулювання юридичного спору [2].

До 2004 року на території України діяльність третейських судів регламентувалася Додатком № 2 до ЦПК України 1963 року та Положенням про третейський суд для розгляду господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами, затверджене постановою Держарбітражу при Раді Міністрів СРСР від 30 грудня 1975 р. №121.

Зважаючи на те, що Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 № 4002-ХІІ [3] було прийнято ще в 1994 році, у 2004 році на основі концепції дуалістичного врегулювання¹ міжнародного та внутрішнього арбітражу було прийнято Закон України «Про третейські суди» від 11.05.2004 року № 1701-IV (далі – Закон 1701) [4].

На думку автора статті, дуалістичний підхід на території України було обрано дуже вдало, оскільки, це в повній мірі кореспондується з українською системою законодавства та правосприйняттям українського суспільства.

Закон 1701 базується на Типовому Законі ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж, підготовленого Комісією ООН з прав міжнародної торгівлі, який було рекомендовано всім державам задля однакового застосування арбітражного законодавства. Це є зрозумілим, оскільки, на сьогоднішній день відбувається активна глобалізація світової економіки. Саме з цієї причини законодавцями багатьох країн Типовий Закон застосовується як модель і для законів про внутрішній арбітраж. Цим шляхом пішли, зокрема: Австралія, Канада, Казахстан, Білорусія, Російська Федерація, Кіпр, деякі штати США тощо.

¹Дуалістичний підхід врегулювання міжнародного та внутрішнього арбітражу означає наявність двох окремих законів для регламентації їх (арбітражів) діяльності. Однак це скоріше виняток, ніж правило. В більшості країн світу діяльність міжнародних комерційних арбітражів та внутрішніх третейських судів регулюється спільним законодавчим актом.

Наразі Закон 1701 визначає загальні положення і правила (порядок формування третейських судів, принципи діяльності, положення про третейську угоду, вимоги до третейських суддів і т.і.). В постійно діючих третейських судах всі процедурні питання регламентуються локальними актами (положенням та регламентом), затвердженими засновником.

Положення третейського суду – це локальний акт, затверджений засновником третейського суду, який регламентує правовий статус, організацію, порядок діяльності постійно діючого третейського суду, а також визначає його взаємовідносини із засновником.

Регламент третейського суду – локальний акт, затверджений засновником, що містить правила третейського розгляду.

В аспекті процедурних питань третейські суди значною мірою поступаються державним судам, регулювання діяльності яких займає достатньо широку нормативну базу. Державні суди здійснюють свою діяльність на основі нормативних актів, що визначають їх статус (Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI), а також кодексів, що регулюють процедуру вирішення спорів (Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України).

З огляду на те, що норми положень та регламентів третейських судів не являються нормативно-правовими, на відміну від норм процесуальних кодексів, вони не мають загальнообов'язкового характеру.

На сьогоднішній день в сфері третейського врегулювання спорів існує велика кількість рекомендацій, інформаційних листів, постанов Вищих судових установ держави.

У 2009 році було внесено ряд змін до законодавства, що регулює діяльність третейських судів, зокрема прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності третейських судів та виконання рішень третейських судів» від 05.03.2009 року № 1076-VI (далі – Закон 1076).

Даним нормативно-правовим актом було вилучено деякі категорії справ з компетенції третейських судів, були встановлені додаткові вимоги до третейської угоди, внесено зміни щодо правил визначення компетенції третейського суду, врегульовано питання про преюдиційність рішення третейського суду, розширено перелік підстав для скасування рішення третейського суду та для відмови у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду, вирішено питання про захист прав осіб, які не були стороною третейського розгляду, у випадку, коли третейський суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Однією із причин внесення відповідних змін стала реакція законодавця на масові зловживання у сфері третейського розгляду спорів.

Адже найбільш типовими справами, що розглядались третейськими судами до прийняття Закону 1076 були:

- Спори про визнання дійсності договорів про відчуження нерухомого майна, завдяки яким заінтересовані особи уникали процедури укладання даних договорів у порядку, передбаченому законом та відповідно не сплачували обов'язкових платежів до бюджету; або ж укладали договори, які взагалі не могли бути укладеними відповідно до чинного законодавства;

- Спори, щодо визнання права власності на земельні ділянки, в тому числі сільськогосподарського призначення;
- Спори щодо визнання права власності на самочинне будівництво та на об'єкти незавершеного будівництва, рішення стосовно яких за своєю суттю були незаконними і зобов'язували відповідні органи здійснювати дії по оформленню права власності;
- Спори, основною метою яких було захоплення контролю над юридичними особами. В даному випадку розглядалися справи, що впливали з корпоративних правовідносин, визнання права власності на нерухоме майно, встановлення певних фактів (іншими словами здійснення так званих «рейдерських захватів»);
- Непоодинокі випадки визнання права власності на майно, що належало на законних підставах одній особі за іншою.

Вищенаведені дані взяті з Узагальнення практики застосування судами Закону України «Про третейські суди» від 11.02.2009 року, здійсненого Верховним Судом України [5].

До речі, дані узагальнення є єдиними і на сьогоднішній день жодних нових узагальнень зроблено не було.

Слід зазначити, що як у науковій, так і в практичній сферах досі ведеться активна дискусія стосовно доцільності і вірності деяких із змін, запроваджених вищезазначеним Законом 1076.

Наприклад, на II Третейському форумі Асоціації правників України, що відбувся 12 квітня 2013 року, Головою Третейського суду при Асоціації українських банків (АУБ) Жуковим Анатолієм Миколайовичем ставиться питання щодо того, яким чином слід розуміти пункт 7 та доповнений в 2011 році пункт 14 статті 6 Закону України «Про третейські суди» оскільки, визначення спорів щодо нерухомого майна і спорів щодо захисту прав споживачів в законодавстві не міститься.

До 2011 року не було встановлено механізму реалізації положень законодавства щодо процесу оскарження та примусового виконання рішень третейських судів. З огляду на це, прослідували наступні процесуальні зміни у законодавстві. Законом України від 03.02.2011 № 2979-VI «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо оскарження рішення третейського суду та видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду» та Законом України від 03.02.2011 №2980-VI «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України щодо оскарження рішення третейського суду та видачі виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду» було закріплено процесуальний порядок оскарження рішень третейського суду та порядок видачі виконавчого листа на примусове виконання рішень третейського суду.

Дані зміни безумовно являються позитивними, оскільки свідчать про продовження процесу впровадження третейських судів у суспільне життя.

Наразі нормативно-правову базу присвячену діяльності третейських судів на території України складають такі нормативно-правові акти:

- Закон України «Про третейські суди» від 11.05.2004 року № 1701-IV;
- Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII;
- Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 №1618-IV;
- Порядок підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань грома-

дьян та інших громадських формувань, затверджений Наказом Міністерства Юстиції України від 08.07.2011 N 1828/5;

- Рішення Конституційного Суду України від 10.01.2008 № 1-рп/2008;
- Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності від 20.03.1992 року.

Як свідчить практика, результативному і ефективному впровадженню певного інституту в суспільстві слідує його якісне закріплення в законодавстві. Вважаємо доцільним доповнення Цивільного кодексу України статтею, яка б передбачала такий вид захисту як третейський розгляд спорів на ряду з вже закріпленими.

Окрім цього, хотілося б зазначити, про брак законодавчих положень, присвячених правовому статусу та порядку реєстрації третейських суддів, межі їх відповідальності. Безпосередньо реєстрація третейських суддів дала б змогу потенційним клієнтам третейських судів (майбутнім сторонам по справі) отримати офіційну інформацію про суддів, здійснювати контроль їх діяльності і т.д. Звичайно дані висновки наштовхують на думку про необхідність створення окремої організації третейського самоврядування, яка б здійснювала контроль діяльності третейських судів, робила аналіз їх практики, сприяла б популяризації даного інституту в суспільстві, була б посередником між третейськими судами та державою.

Як приклад, координацію діяльності третейських інституцій у США здійснює Американська Арбітражна Асоціація (AAA), яка є некомерційною громадською організацією із штаб-квартирою у Нью-Йорку та має близько 40 регіональних відділень у найбільших містах Сполучених Штатів. Під егідою Асоціації розглядаються комерційні спори, створюються списки арбітрів із зазначенням їх галузевого спрямування. Асоціація об'єднує національні третейські інституції, систему міжнародного комерційного арбітражу, а також різні види посередницьких інституцій. Окрім цього Асоціацією спільно з Американською асоціацією адвокатів (ABA) були затвердженні Етичні правила щодо діяльності арбітрів [6, с. 181-182; 7; 8].

Слід відзначити, що у світі спостерігається чітка тенденція до збільшення кількості арбітрабельних спорів. Натомість звуження сфери третейського розгляду та посилення судового контролю в українському законодавстві призводить до зменшення застосування даного способу вирішення спорів в Україні [9, с. 77].

Тому основною задачею наразі є закріплення інституту третейського розгляду спорів як ефективного і прогресивного доповнення системи інститутів захисту прав. Політика сприяння такому альтернативному способу вирішення спорів, як третейський суд, та подальшої його популяризації забезпечить виведення українського бізнесу на якісно новий рівень, значно розвантажить державні суди, що у кінцевому випадку позначиться на швидкості та ефективності захисту особами їх законних прав.

Список літератури:

1. Чупахин И. М. Решение третейского суда: теоретические и прикладные проблем : автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс» / И. М. Чупахин ; Уральская государственная юридическая академия. – Екатеринбург, 2012. – 181 с.
2. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10.05.2006 № 361/2006 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.

3. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.

4. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 № 1067-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 35. – Ст. 412.

5. Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди» : Узагальнення судової практики від 11.02.2009 // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n_005700-09.

6. Притика Ю. Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді : монографія / Ю. Д. Притика. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 636 с.

7. American Arbitration Association website // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.adr.org/aaa/faces/home?_afzLoop=12893053822441&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=null.

8. American Arbitration Association // Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://en.wikipedia.org/wiki/American_Arbitration_Association.

9. Винокурова Л., Рабенко С. Аналіз законодавчих ініціатив щодо правового регулювання оспорювання рішень третейських судів / Л. Винокурова, С. Рабенко // Юридична Україна. – 2011. – № 1 (97). – С. 76-84.

Зубчевская Е. В. Украинское законодательство в сфере третейского рассмотрения споров: современное состояние и особенности / Е. В. Зубчевская // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-2. – С. 108-113.

В статье рассматривается нормативно-правовая база, которая регулирует деятельность третейских судов на территории Украины. Произведен анализ соответствующих законодательных изменений, а также их предпосылок. Внесены отдельные предложения касательно усовершенствования деятельности внутренних третейских судов. Отдельное внимание обращается на необходимость популяризации такого способа защиты, как третейское рассмотрение споров.

Ключевые слова: третейский суд, третейское рассмотрение споров, законодательство в сфере третейского рассмотрения споров.

UKRAINIAN LEGISLATION DEALING WITH ARBITRAL ADJUDICATION: CURRENT STATUS AND CHARACTERISTICS

Zubchevskaya E. V.

Law company «House of Law» LLC, Kiev, Ukraine

The arbitral court's legal nature complexity and specificity necessitates a thorough study of such a legal institution. Ukraine wants to go through quality improvement of its legal framework, especially in the field of trade and commerce, which caused positive economic changes. It determines the rising scientific interest in field of legislation development concerning the arbitration of disputes, as well as analysis and improvement of some of its provisions. At the same time, the effective and efficient implementation of certain institutions in society on practice follows its qualitative consolidation of legislation. The appropriate measure is to implement the Civil Code of Ukraine with the item which will provide such kind of protection as the arbitral disputes resolution along with those, already existing. In addition, the author points out on the lack of legal provisions regarding the legal status and the procedure of registration of arbitrators, as well as regulate the limits of their (arbitrators) liability. There is a need in creation of a separate organization of arbitration self-management, which will make control over activities carried out by arbitration courts, make analysis of their practices and provide the popularization of such an institution in a society, which will mediate between arbitration and the state courts. There is a trend in increasing of number of arbitration resolutions today in the world. But limitation of the scope of the arbitration proceedings and strengthening of judicial control in the Ukrainian legislation decreases the use of such a method of resolving disputes in Ukraine.

That's why the main task now is entrenchment of the institution of arbitration as an effective dispute resolution way as well as progressive addition to the institutions of the rights protection. Government policy which promotes such alternative dispute resolution mechanisms as arbitration, and further provide it popularization, promote the development of Ukrainian business in a new, European way, as well as significantly ease state courts that ultimately affect the speed and efficiency of the protection of person's legal rights.

Key words: arbitration court, arbitration adjudication, the legislation dealing with arbitral adjudication.